

VELIKOSRPSKA TERITORIJALNA POSEZANJA

Mladen Klemenčić

Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb

UDK 911.3:32](497.11)"18|19"

Pregledni rad

Primljeno: 18. 3. 1993.

Velikosrpska teritorijalna posezanja idejnu podlogu imaju u programima koji se u Srbiji opetovano javljaju još od prve polovice 19. stoljeća. Teritorijalni zahtjevi temeljeni su na nizu falsifikata, a za njihovu realizaciju koriste se povoljne okolnosti u međunarodnim odnosima. Obično su to situacije nakon velikih promjena i lomova (svjetski ratovi, rasapi složenih carstava i država). Teritorijalno širenje Srbije je pokušala realizirati izravnom aneksijom željenih područja, ali i hegemonizmom u prividno zajedničkoj južnoslavenskoj državi. U promicanju ekspanzionističkih ciljeva uz političare, a često i ispred njih, u pravilu je bila i srbijanska inteligencija. Sve ranije značajke velikodržavlja očitovale su se i u agresiji na Hrvatsku 1991. Stoga je to samo novi pokušaj u nizu, za prisvajanje tuđeg teritorija. Naglašeno ekspanzionistički su programi svih trenutno glavnih srbijanskih političkih struja, a teritorijalno širenje, odnosno stvaranje Velike Srbije, zagovaraju i opravdavaju i brojni intelektualci.

1. UVOD

Rat kojega je Srbija povelala protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kao i sva prethodna zbivanja povezana uz raspad jugoslavenske državne zajednice (poništenje autonomnog položaja Kosova i Vojvodine; *Anschluss* Crne Gore), pokazala su da je srbijanska politička akcija, zasnovana na Memorandumu SANU (1986), do srži prožeta težnjom k teritorijalnom proširenju. Kao takva, karakterizirana je velikosrpskom jer je opsjednutost teritorijem imanentna svakoj velikodržavnoj politici. Takvo ocjenu prihvatili su, nakon početnih nedoumica, i inozemni analitičari. Za ovu prigodu autor kao ilustrativan izdvaja kvalifikativ preuzet iz britanskih medija gdje je velikosrpska agresija svojedobno nazvana "land-grabbing war" ili prevedeno "zemljograpežnim ratom".

Aktualno nije i prvo pojavljivanje srbijanske politike u velikodržavnom ruhu. Politička povijest u zadnja dva stoljeća obiluje primjerima na temelju kojih je velikodržavlje moguće determinirati kao konstantu srbijanske politike. Osim u rijetkim iznimkama, srbijanska je politika neprestano doradivala plan teritorijalnog širenja Srbije koji je prvi put postavljen još u Garašaninovu "Načertaniju" (1844). Pritom, ekspanzionizmom nisu bili obuzeti samo srbijanski političari. Velikodržavni program u pravilu je uživao i punu potporu srbijanske inteligencije. Veoma često je upravo inteligencija bila i začetnikom velikodržavnih programa. Takve, već razrađene, pseudoznanstvene ideje i programe političari su samo preuzimali, odnosno, s više ili manje uspjeha provodili ih ili pokušavali provesti u zbilju.

Patologiju velikosrpsstva moguće je i potrebno raščlanjivati s mnoštva aspekata i s različitim pristupima. U posljednje je vrijeme u Hrvatskoj na tom planu dosta napravljeno¹, no mogućnosti i potrebe nisu time iscrpljene, odnosno zadovoljene. Budući da su Hrvati trajnim žrtvama, a hrvatski državni teritorij javnim predmetom želja svake velikosrpske politike, iscrpna analiza svih komponenata srpskog velikodržavlja nužan je preduvjet opstojnosti Hrvata kao naroda i cjelovitosti Hrvatske kao države.

Budući da je velikosrpska politika najveća prijetnja i čimbenik destabilizacije, rad na njezinoj prevenciji sigurnosni je imperativ za Hrvatsku i Hrvate, ali i za druge narode (i njihove države) koji su unutar srpskog velikodržavnog vidokruga. U tom kontekstu nastala je i ova rasprava, koju valja shvatiti kao prinos poznavanju teritorijalnih posezanja sadržanih u velikosrpskim političkim programima.

2. IDEJNA PODLOGA TERITORIJALNOG ŠIRENJA SRPSKE DRŽAVE

Srpski velikodržavni programi u pravilu su imali jasne i zacrtane teritorijalne ciljeve, koje su njihovi nositelji obrazlagali i opravdavali određenom dokumentacijom. Budući da je svako, pa tako i srpsko velikodržavlje obilježeno posesivnošću i šovinizmom, dakle kategorijama koje su potpuno neprimjerene i neprihvatljive u međunarodnim odnosima, idejna podloga te politike nikada nije mogla biti znanstvena i racionalna te prihvatljiva za ostale. Takvu politiku moguće je zasnovati isključivo na iskrivljavanju i krivotvorenju činjenica, odnosno na čistim falsifikatima i izmišljotinama. Obrazac velikosrpskog teritorijalnog programa klasičan je primjer upravo takve (pseudo) argumentacije (slika 1).

1

Od velikog broja "ratnih" izdanja veoma različitog profila i dometa, posebice valja istaknuti djelo grupe autora *Izvori velikosrpske agresije*, što zbog zbirke izvornih dokumenata, što zbog nekoliko temeljitijih analiza pojedinih aspekata geneze velikosrpske ideje. Teritorijalni aspekt u tom zborniku osobito je razmatran u radovima R. Pavića i S. Žuljića.

Slika 1**Obrazac (ideogram) velikosrpskih teritorijalnih posezanja**

činjenice	+ zlorabe i falsifikati	+ metafizički elementi	= ciljevi
povijesna: nemanjićko carstvo (14. st.)	pristrano tumačenje; osporavanje susjednih subjektiviteta	Srbi: izabrani narod	Velika Srbija
narodnosna: raseljenost Srba	operacionalizacija Prečana; brojčani falsifikati; jezično "jedinstvo"; "troimeni narod"; jugoslavenstvo; prevjeravanje; etničke granice	prijetnje ("opasna zemlja")	ujedinjenje "srpskih zemalja"; "svi Srbi u jednoj državi"
geopolitička: geografski nedostaci (LLC)	"anti-etnografska nužnost"; amputacije; centralizacija		hegemonizam

Nekoliko veoma samovoljno tumačenih činjenica uz dodatak mnoštva falsifikata, formula je koja je redovito služila kao pokriće za velikosrpsko teritorijalno širenje.

Činjenična osnovica velikosrpskih programa sastoji se od povijesne i narodnosne te geopolitičke komponente. Opravdavajući potrebu za proširenjem teritorija, Srbi se pozivaju na postojanje prostranog nemanjićkog carstva u 14. st. i na razmjerno velik broj Srba nastanjenih izvan matične države. Tomu se povremeno pridodaju i geopolitički momenti, poput potrebe za izravnim izlaskom na more te postojanje neprijateljski raspoloženog obruča (okruženja) oko Srbije, što je u razdoblju do prvog svjetskog rata donekle bilo i prihvatljivo.

Svaka od navedenih činjenica teorijski bi mogla biti predmetom rasprave, ali jedino ako bi se istodobno i drugim zainteresiranima dopustilo da iznesu vlastite protuargumente. U tom slučaju, naravno, sve tri komponente bile bi značajno relativizirane. Sučeljene s proturazlozima pokazale bi se nedovoljnim za opravdanje zacrtanih ciljeva. Iz toga razloga potrebno ih je osnažiti jednostranim tumačenjem i krivotvorinama, za čime je srbijanska politika u pravilu posezala i na taj način postajala velikodržavnom.

Tipični takvi falsifikati u sferi povijesne komponente sasvim su samovoljno tumačenje dokumenata, primjerice Londonskog sporazuma iz 1915. kojeg Srbija nije bila potpisnik, osporavanja "povijesnosti" susjednih subjektiviteta (Hrvatska, Bosna, Makedonija, Crna Gora) ili, pak, u novije vrijeme često upotrebljavana teza o "administrativnim" granicama.

U sferi narodnosnog, arsenal velikosrpskih falsifikata zacijelo je najbogatiji i najdugotrajniji. Falsifikati u toj sferi za ciljeve imaju, prvo, svekoliku operacionalizaciju prečanskih Srba i, drugo, odricanje identiteta drugim narodima, tj. posrblijevanje ne-Srba na temelju (pseudo) znanstvene

argumentacije. I jedno i drugo teži povećanju, brojčanom i prostornom, srpskog migracijskog dosega i srpstva u cjelini.

Operacionalizacija prečanskih Srba obično obuhvaća nesmiljeno izmišljanje brojčanih podataka, odnosno višestruko povećanje stvarnih podataka u korist veće, prijašnje ili sadašnje, zastupljenosti Srba u pojedinim krajevima². Provedba velikosrpskih planova obično uključuje poticanje pobune među prečanskim Srbima protiv legalnog poretka. Dobar primjer za to su Srbi u Hrvatskoj koji su poticani protiv nagodbene Hrvatske prije prvog svjetskog rata, protiv Banovine Hrvatske 1939, protiv Nezavisne Države Hrvatske 1941, protiv socijalističke Hrvatske 1971. i, naposljetku, protiv Republike Hrvatske 1990.

U perfidnije metode krivotvorenja narodnosne komponente idu teze o jezičnom jedinstvu, koje datiraju još od Vuka Karadžića ("Srbi svi i svuda"), trojednom ili troplemenom narodu (Srbi, Hrvati i Slovenci), jugoslavenstvu kao nadnacionalnoj kategoriji te prevjeravanje. Pod potonjim se razumije srpsko-pravoslavni prozelitizam.

Općenito sveden na sljedeću formulu: svi *pravoslavci* (dakle i Crnogorci i Makedonci) su, naravno, *Srbi*; *bosanski muslimani* (pa čak i *dio albanskih muslimana*) *poislamljeni su pravoslavci*, dakle *Srbi*; hrvatski katolici su pokatoličeni ili pounijačeni *pravoslavci*, i opet *Srbi*; svi koji su kroz povijest otpali od srpstva zbog "prelaska" na drugu vjeru, mogu se i trebaju vratiti "veri svojih otaca" tj. *pravoslavlju*, a samim time i *srpstvu*. Jedini koji su katkad bili pošteđeni te logike bili su Slovenci te Hrvati kajkavskog i čakavskog narječja. Rezultat takvog razmišljanja jest poticanje uvjerenja da na prostoru južnoslavenskih zemalja, osim Bugara, žive zapravo samo Srbi ili, pak, da su Srbi kudikamo najrasprostranjeniji i najbrojniji narod u ovom dijelu Europe.

Falsifikatima u sferi povijesnog i narodnosnog, jasno, ukoliko ih se prihvati kao činjenice, značajno se povećava područje "srpskih zemalja" koje se, po toj logici, trebaju sjediniti s maticom Srbijom. Ako, međutim, niti takvim metodičnim, postupcima argumentacija nije dovoljna za postizanje zacrtanog, uvode se (pseudo) geopolitičke komponente. Prvi je za tom argumentacijom posegnuo Jovan Cvijić³, obrazlažući početkom 20. st. srbijanska posezanja za sjevernom

2

U tom smislu ilustrativna je tvrdnja, opetovana u beogradskom tisku tijekom proljeća 1991, da je Karlovac "srpski grad". Ta tvrdnja temeljila se, navodno, na "rezultatima" netom provedenog popisa stanovništva i na taj način ustanovljene većinske zastupljenosti Srba u gradu. Pojavila se prije nego što su sređeni i objavljeni ikakvi popisni rezultati. Popis je, inače, pokazao zastupljenost Srba od 24,2% (14.529 Srba na 59.999 st. Karlovca).

3

Jovan Cvijić (1865-1927) bio je utemeljitelj suvremene srpske geografske znanosti i znanstvenik svjetskog glasa. Medunarodno priznanje i ugled Cvijić je stekao kao geomorfolog, dakle radovima iz područja fizičke geografije. Na taj način stečeni ugled i utjecaj Cvijić je spretno iskoristio i za promicanje svojih gledišta iz područja društvene geografije (antropogeografije). Zlorabeći stečeni ugled nametao ih je u inozemstvu i to ne samo u znanstvenim nego i u političkim krugovima, stavljajući se na taj način u službu srbijanske velikodržavne ideje i akcije.

Albanijom, odnosno potrebu Srbije da se protegne preko albanskog narodnosnog područja kako bi osigurala izlaz na more. Iako priznaje da sjeverna Albanija narodnosno nije srpska, Cvijić takvu ekspanziju opravdava "višim" državnim interesima Srbije koje, jasno, nadređuje svim ostalim argumentima. Takvu svoju konstrukciju osobno je nazvao "anti-etnografskom nužnošću".

Ponekad se zlouporabama i krivotvorenju činjenica pridodaju i posve metafizički elementi. Velikosrpski ideolozi često su naglašavali superiornost Srba i njihovu predodređenost da baš oni budu državotvorni narod koji bi apsorbirao ili okupio ostale Južne Slavene. O tome će Cvijić: "Svet treba da zna i da se uveri, da Srbija može da operiše s mnogo većom celinom, no što je njena teritorija. Od Srbije mogu da pođu najveće teritorijalne transformacije" (Brandt i suradnici, 1991, 331). Srbima i Srbiji pripada posebno mjesto, a ostali to bespogovorno moraju prihvatiti. Lažna veličina i samopridane nadnaravne sposobnosti velikosrbima su dovoljan razlog da zaprijetu svima koji se s time ne slažu. Stoga i Cvijić 1907. otvoreno prijeti svijetu: "... mi smo nacionalno-politički opasna zemlja..."

Idejni obrazac velikosrpskih teritorijalnih posezanja ima jasan krajnji cilj. To je ujedinjenje svih "srpskih zemalja" (stvarno srpskih i lažno srpskih) u Velikoj Srbiji. Novija inačica tog istog mentalnog sklopa bila je "svi Srbi u jednoj državi". Takvoj, proširenoj Srbiji potom pripada počasno mjesto među državama, tj. ona po "prirodnom" pravu treba preuzeti ulogu balkanskog hegemonu.

3. VREMENSKE ETAPE I SMJEROVI ŠIRENJA TE POSEZANJA

Svaki velikosrpski program, počevši od Garašaninova "Načertanija" i Vukova jezičnog naukovanja pa do najnovije agresije na Hrvatsku i BiH, sadrži naglašenu teritorijalnu komponentu. Shodno unutarnjim prilikama i snazi te koristeći vanjskopolitičke pogodnosti, Srbija je opetovano nastojala na realizaciji tih teritorijalnih programa. Maksimalni plan uvijek je bio isti – Velika Srbija – a realpolitički čimbenici utjecali su na opseg, modalitete i stupanj moguće realizacije.

Kao ilustracije neprekidnog ustrajavanja na oživotvorenju Velike Srbije poslužit će tri varijante takve teritorijalne tvorevine, iz triju različitih razdobljé. Na slici 2. je Cvijićevo viđenje buduće "jugoslavenske" države s početka prvog svjetskog rata.

Zanimljivo je da, osim zemalja koje su 1918. doista i postale dijelovima nove države, Cvijićev projekt obuhvaća i dijelove današnje Rumunjske, Mađarske, Austrije i Italije. Područje koje je na toj karti obuhvaćeno željenom granicom Jugoslavije bilo je nakon prvog svjetskog rata teritorijalni maksimum jugoslavenske delegacije na pregovorima u sklopu Pariške mirovne konferencije. Zapaženi protagonist u radu delegacije i cijele konferencije bio je upravo Cvijić.

Slika 2

Buduća "jugoslavenska" država po Cvijiću 1915.



Na slici 3. prikazan je zemljovid tzv. homogene Srbije prema koncepciji Stevana Moljevića, ideologa četničkog pokreta, iz 1941. U obrazloženju svog viđenja Velike Srbije Moljević kaže: "Te se granice danas moraju udariti i one moraju da uhvate celo etničko područje na kome Srbi žive sa slobodnim izlazima na more za sve srpske oblasti koje su na domak mora" (Brandt i suradnici, 1991, 142).

Slika 3

Homogena Srbija po Moljeviću 1941.



Novije viđenje granica Velike Srbije ilustrirano je skicom iz velikosrpske programatske brošure objavljene početkom 1991 (slika 4).

Slika 4

Velika Srbija 1991.



Velika Srbija zacrtana je tako da u cijelosti obuhvati četiri republike bivše Jugoslavije (Srbija, Crna Gora, Makedonija i BiH) te dio Hrvatske istočno od crte Virovitica-Karlovac-Ogulin-Karlobag.

Vremensko-prostorne etape srbijanskog teritorijalnog širenja i velikosrpskih posezanja sistematizirane su tablično na slici 5.

Slika 5

Vremensko-prostorne etape velikosrpskog teritorijalnog širenja i posezanja

razdoblje	nominalni nositelj	glavne prostorne značajke	ciljevi i smjerovi širenja; stečevine	vanjskopolitičke pogodnosti
1. etapa do I svj. rata – 1833. – 1878. – 1913.	Srbija (i Crna Gora)	moravsko-varždarska; cisdrinska	ist. Srbija južno Pomoravlje, Ponišavlje, Kosovo, Sandžak Makedonija	povlačenje i slom Otomanskog Carstva
2. etapa: nakon I svj. rata – 1918. – 1929/31. – 1939. – 1945. – 1989.	Jugoslavija	transavska, transdunavska, transdrinska	Vojvodina, Bugarska 6 banovina "Srpske zemlje" Vojvodina, Hrvatska Kosovo, Vojvodina, Crna Gora, Hrvatska, BiH	slom Austro-Ugarske propast njemačkog "Novog poretka" slom Jugoslavije

Glavne teritorijalne stečevine i posezanja Srbije:

sjever: južna Ugarska i Hrvatska (Banat, Bačka, Baranja, Srijem)
sjeverozapad i zapad: BiH i Hrvatska (Slavonija, bivša Vojna krajina, Dalmacija)
jugozapad: Hrvatska, Crna Gora, Albanija (Dubrovnik, sjev. Albanija)
jug: Kosovo, Sandžak, Makedonija

Izdvojene su dvije glavne etape. Prva "pokriva" razdoblje do prvog svjetskog rata u kojemu je Srbija doživjela stvarnu teritorijalnu ekspanziju zaključno sa 1913. te na taj način dosegla teritorijalni opseg s kojim je 1918. ušla u Kraljevinu SHS. Istodobno se sličan proces zbivao i sa Crnom Gorom, koja je po velikosrpskim shvaćanjima druga (sekundarna) srpska etnoteritorijalna matica. Smjer širenja bio je moravsko-varždarski. Srbijanske stečevine nisu prošle rijeku Drinu, pa je u tablicu upisana i cisdrinska odrednica, što, dakako, ne znači da u velikosrpskim planovima već i tada nije polagano pravo na Bosnu i Hercegovinu. To je bilo razdoblje uspona mlade srpske države i njezine emancipacije od turske prevlasti, ali i razdoblje u kojemu je velikosrpski program etabliran kao konstanta.

U drugoj etapi, nakon prvog svjetskog rata, kao bitna poluga u realizaciji ranije zacrtanih planova pojavila se Jugoslavija. Shvaćanje jugoslavenskog zajedništva bilo je bitno drukčije u Srbiji nego u ostalih sudionika. Jugoslavija je smatrana ratnim plijenom pa je, shodno tome, Srbija imala pravo na povlašteni položaj. Koristeći se jugoslavenskim okvirom, Srbija je 1919. uspjela osigurati teritorijalne dobitke na račun Bugarske, a svakako najveći dobitak tog razdoblja

bilo je razgraničenje s Mađarskom 1920, kojom prigodom su Kraljevini SHS pripali Banat, Bačka i Baranja, odreda krajevi koji su, bez obzira na narodnosni sastav, već otprije bili na popisu velikosrpskog posezanja.

U Jugoslaviji je velikosrpska ideja ubrzo naišla na otpor u kojemu su prednjačili Hrvati. Velikosrpstvo se stoga priklanja manje izravnoj, ali također djelotvornoj metodi unutarnjeg preuređenja države. Inzistira se, naravno, na centralizmu jer je to jedino jamstvo srpske dominacije. Primjer nametanja centralističke koncepcije je upravno – teritorijalni ustroj iz 1992, kojim je dokinut subjektivitet i cjelovitost sastavnih dijelova Kraljevine SHS. Zbog odlučnog otpora centralizaciji, među velikosrbima ubrzo se pojavila i ideja amputacije Hrvatske. Na određen način provedbu te zamisli predstavljaju banovinski ustroji iz 1929, 1931. i 1939.

Po svršetku drugog svjetskog rata, Srbija je, nakon međurepubličkog razgraničenja 1945, prvi put formalno proširila svoj teritorij sjeverno od Save i Dunava na povijesne dijelove Hrvatske, odnosno Ugarske. Crna Gora, pak, dovršila je već ranije započeto otkidanje Boke kotorske proširivši se i formalno na to područje (Klemenčić, 1992).

Nova velikosrpska ofenziva uslijedila je potkraj osamdesetih. Prvo je poništen autonoman status Vojvodine i Kosova te praktično ukinuta državnost Crne Gore, odnosno ponovljen njezin *Anschluss* iz 1918. U nastavku, ta je velikosrpska ofenziva poprimila izrazito transdrinski karakter. Uz obilatu uporabu opisanog pseudointelektualnog instrumentarija, Srbija je krenula u zaposjedanje Bosne i Hercegovine te slamanje Hrvatske i amputaciju dijela njezinog teritorija.

Znakovito je da su sve etape i podetape teritorijalnog širenja te pokušaja realizacije ostalih teritorijalnih posezanja poduzimane u za to povoljnim međunarodnim prilikama. U prvoj etapi teritorijalnog širenja Srbija je koristila pogodnosti slabljenja i, na kraju, propasti Otomanskog Carstva. Jugoslavija, odnosno Kraljevina SHS, nastaje nakon sloma Austro-Ugarske i u vremenu temeljite prekretnice granica u cijeloj Europi. Međurepubličko razgraničenje 1945. obavljeno je nakon sloma njemačkog nacističkog "Novog poretka" unutar kojeg, usput rečeno, nije bilo mjesta za realizaciju velikosrpske koncepcije. Naposljetku, agresija na Hrvatsku i BiH dogodila se istodobno sa slomom Jugoslavije, koja je do tada bila priznati čimbenik u međunarodnim odnosima. Rušeći jugoslavenski ustavni poredak iznutra, Srbija se u inozemstvu uporno, ali naposljetku ipak bezuspješno, predstavljala jedinom zaštitnikom i nastavljajem jugoslavenskog državnog kontinuiteta.

4. HRVATSKA I VELIKA SRBIJA

Hrvatska i Velika Srbija proturječni su pojmovi. Postojanje jednog isključuje ili barem relativizira postojanje drugog.

Hrvatske zemlje zarana su ušle na popis velikosrpskih posezanja. Već prije prvog svjetskog rata velikosrpski programi računali su s hrvatskim zemljama iako

one u nekima od njih nisu eksplicitno navedene. U Garašaninovu "Načertaniju", primjerice, Srijem je izrijekom naveden kao jedan od ciljeva, dok se ostale hrvatske zemlje spominju uzgredno.

Mogućnost posredne teritorijalizacije Velike Srbije, tj. njezina realizacija preko privida zajedničke jugoslavenske države, označila je definitivni ulazak hrvatskih zemalja u velikosrpsku interesnu orbitu. Cvijić je crtajući granice "zajedničke" države već definitivno računao s Hrvatskom i Hrvatima (slika 2).

U svojim, pak, antropogeografskim radovima dijelove hrvatskog narodnog korpusa on je otvoreno posrblijivao (Bunjevci i Šokci) pa je zabilježeno mnoštvo primjera njegove jezične ekvilibristike s jedinim ciljem da izbjegne hrvatsko narodno ime (Srbo-Hrvati, Srbo-katolici, katolici-srpskog jezika i sl.).

Političko ujedinjenje 1918. otvorilo je nove mogućnosti za teritorijalno proširenje Srbije. Centralizacija države trebala je osigurati srpsku dominaciju, ta je koncepcija od samog početka imala i žestoku oporbu. Ubrzo je postalo jasno da je hrvatski subjektivitet nemoguće potpuno slomiti, pa se u velikosrpskim krugovima afirmirala ideja amputacije. Ta geopolitička ideja obilježila je velikosrpska posezanja između dva svjetska rata, a oživljena je i u najnovije vrijeme. Zasniva se na sljedećima premisama: kako se Hrvatska ne može potpuno razbiti centralizacijom i sličnim jugointegralističkim metodama, njoj ipak treba omogućiti neki oblik postojanja pa čak i istupanje iz Jugoslavije, ali to ne smije biti u njezinim povijesnim granicama; prije eventualnog istupanja iz Jugoslavije od nje treba amputirati dijelove u kojima su većinski ili znatnije zastupljeni Srbi, kao i narodnosno potpuno hrvatske krajeve koji su Srbiji zanimljivi iz geopolitičkih razloga (Dalmacija). Ovisno o nositeljima, ideja amputacije pojavljivala se u raznim varijantama, o čemu svjedoče slike 6, 7 i 8 na kojima je predočeno nekoliko varijanti amputacije Hrvatske u srbijanskim političkim krugovima razmatranih između 1918. i 1928. (Hrvatsko pitanje..., 1928).

Praktičnu provedbu amputacijske zamisli, doduše u nešto povoljnijoj formi za Hrvatsku, u svojoj biti predstavljaju banovinski ustroji iz 1929. i 1931. Određeni oblik amputacije bila je i Banovina Hrvatska, proglašena 1939, budući da je u sljedećoj etapi "reorganizacije države" bilo planirano na sličan način izdvojiti i Dravsku banovinu kao slovensku jedinicu, a sve ostalo područje preurediti kao "Srpske zemlje". Stvaranje banovina 1929, kao i Banovine Hrvatske 1939, bilo je u dijelu hrvatske politike već i tada doživljeno kao amputacija, o čemu svjedoči i sljedeće: "Temeljna misao teritorijalnog razgraničenja 1929. bijaše izlučenje katoličko-hrvatskih područja iz miješane hrvatsko-srpske zone i pripajanje muslimansko-hrvatskih područja banovinama sa srpskom većinom. Tako je u banovini savskoj i primorskoj stvorena nova jedna minimalna definicija hrvatskog teritorija, uz novu maksimalnu jedinicu srpskog teritorija... Stvaranjem Banovine Hrvatske taj temelj razgraničenja nije u načelu napušten, već je samo u pojedinostima modificiran..." (Lorković, 1939, 221).

Slika 6

Amputacija Hrvatske po pukovnicima Simoviću i Antonijeviću 1918.



Starojugoslavenske amputacijske planove zaustavio je privremeno drugi svjetski rat, no odmah po njegovu svršetku dolazi i do stvarnog širenja Srbije na hrvatske zemlje. Gubitak istočnog Srijema, odnosno priključenje tog područja 1945. Vojvodini, prvo je izravno proširenje srbijanskog suvereniteta nad nekom hrvatskom zemljom.

Slika 7

Amputirana Hrvatska po Pašiću



Agresija, pak, koju je Srbija započela 1990. ponovno je na određen način reafirmirala amputaciju kao sredstvo za teritorijalno proširenje i uspostavu Velike Srbije.

Slika 8

Službena amputacijska crta iz srpnja 1918.



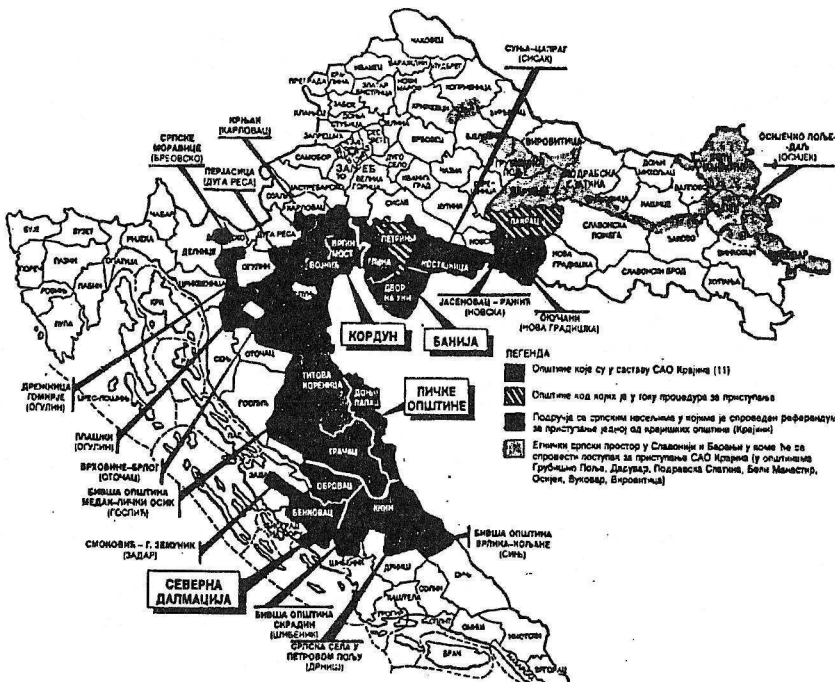
5. TERITORIJALNI CILJEVI RATA PROTIV HRVATSKE

Opće je prihvaćeno mišljenje da je teritorijalni cilj agresije na Hrvatsku – koja je "službeno" započela zaprečavanjem hrvatskih prometnica u kolovozu 1990, a prethodno bila pomno pripremljena političkom manipulacijom Srba u Hrvatskoj preko Srpske demokratske stranke – bilo zaposjedanje područja istočno od crte Virovitica-Karlovac-Ogulin-Karlobag. Javni zagovornik upravo takvog "razgraničenja" bio je srbijanski političar i četnički vojvoda Vojislav Šešelj. Taj cilj potvrdile su i analize nekih vojnih operacija. Krajevima zapadno od te crte bilo je, čak i po Šešelju, "dopušteno" da pod hrvatskim imenom istupe iz jugoslavenskog državnog saveza. Na taj način, pravo Hrvata na samoodređenje i neovisnost bilo bi na međunarodnom planu prividno zadovoljeno, a u stvarnosti bi Srbija osigurala znatne teritorijalne stečevine.

Amputacijsku jezgru činili su dijelovi Hrvatske u kojima je srpsko pučanstvo bilo većinski zastupljeno. Politički i teritorijalno, to je područje jednostrano i mimo svih važećih zakona proglašeno "Srpskom autonomnom oblasti Krajinom". Prvotna jezgra od 11 općina s većinskom zastupljenošću Srba postupno je povećavana dodavanjem izvanjskih, manjih srpskih enklava, ali i krajeva u kojima Srbi nisu nikada bili većinski zastupljeni (Baranja, istočna Slavonija). O "metastaziranju" Krajine svjedoči i zemljovid objavljen u proljeće 1991, dakle u vrijeme izbijanja prvih ratnih sukoba (slika 9).

Slika 9

Predviđeno širenje "SAO Krajine" prema *Politici*



Službena srbijanska politika sve to vrijeme nijekala je postojanje velikodržavnoga programa, međutim, prerastanjem propagandne agresije u vojnu tijekom ljeta 1991, prave ciljeve postalo je sve teže prikriti. Potkraj kolovoza 1991. u beogradskoj *Politici* oglasio se Mihailo Marković, srbijanski akademik i jedan od prvaka vladajuće Socijalističke partije Srbije. Prividno, Marković je suglasan s osamostaljenjem Hrvatske: "Narodi koji to žele otići će, oni koji to ne

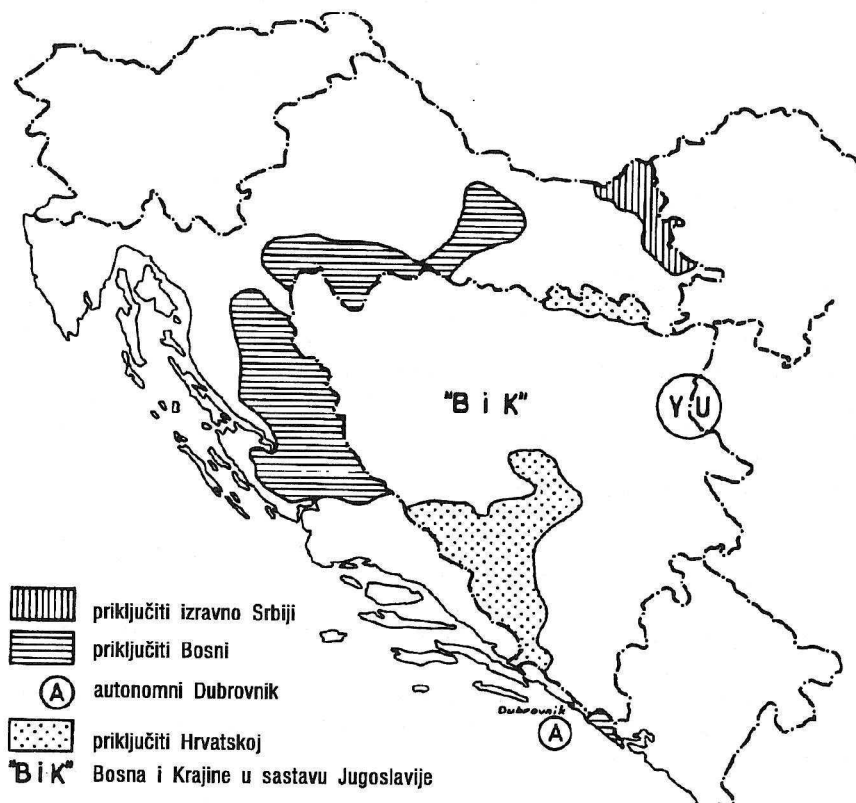
žele ostaće u Jugoslaviji", ali odmah imperativno postavlja i teritorijalne uvjete: "Jugoslavija mora utvrditi svoju novu državnu granicu... Ta nova državna granica mora ići linijom razgraničenja srpskog i hrvatskog naroda. JNA treba da posedne tu novu granicu..." (prema *Vjesniku*, rujan 1991). Govoreći o međunarodnom viđenju sloma Jugoslavije, Marković precizno definira srbijansku taktiku: "U ovom času, dok traje ratni sukob na teritoriji Hrvatske, primarni je srpski nacionalni interes da Republika Srbija tako vodi strategiju odbrane srpskog naroda u Hrvatskoj da pred svetom ne bude s valjanim razlozima optužena da učestvuje u agresiji protiv Republike Hrvatske..."

U duhu velikosrpske tradicije, politička i vojna akcija imala je znatnu podršku intelektualaca. U falsificiranju činjenica zdušno je sudjelovao znatan dio srbijanske inteligencije, od književnika i filozofa do znanstvenika. Da bi tradicija bila potpuna i srpski geografi dali su prinos. Velikosrpska ideja je novovjekog Cvijića dobila u osobi Jovana Ilića, predsjednika Srpskog geografskog društva. Glavna teza Ilićevih istupa bilo je razgraničenje "gde god je to moguće, a pre svega na etničkom principu" (Ilić, 1991). Ilića, međutim, ne zadovoljava "etničko" razgraničenje temeljem većinske zastupljenosti Srba (11 općina), pa on krajevima koje bi od Hrvatske otcijepio pribraja i slunjsko područje ("Hrvati tu mogu slobodno da ostanu, jer su i srpski narod i SAO Krajina naglašeno demokratski orijentisani"), kao i "susedna srpska naselja iz okolnih opština (Šibenik, Drniš i druge)". Budući da je po njemu "sadašnja hrvatska vlast proustaška i nemilosrdno se obračunava sa srpskim narodom", Ilić ide dalje te smatra "da bi bilo pravedno da se Srbiji pripoji znatniji deo istočne Slavonije... U tom delu Slavonije bili bi Vinkovci, Vukovar i Osijek... da bi se i urbani Srbi iz Zagreba, Rijeke i drugih hrvatskih gradova imali gde preseliti jer ne bi bilo celishodno smeštati ih u sela, kao ni u gradove u Srbiji...". Prema Ilićevom poimanju "pravednosti", najveći "je problem Srba u zapadnoj Slavoniji". On, naravno, i za to ima rješenje te ga vidi u zamjeni stanovništva, "međutim, tada bi deo istočne Slavonije koji ostaje u sastavu Treće Jugoslavije morao da bude znatno veći i da obuhvati opštine Slavonski Brod, Đakovo, Donji Miholjac, Valpovo, Našice i sve istočno od te linije. Na taj prostor preselili bi se Srbi iz zapadne Slavonije, iz hrvatskih gradova i Srbi u rasejanju, svi koji to žele, osim Srba iz SAO Krajine koja ostaje kao srpska celina". Ista osoba nudila je slična rješenja i za Dubrovnik ("jugoslavensko-hrvatski kondominijum, ali nikako samo hrvatski") kao i za BiH ("ako muslimanski narod želi dobro pre svega sebi, tada bi on morao da bude za Treću Jugoslaviju... Možda bi bilo dobro da se iz te države isključi zapadna Hercegovina koja je naseljena Hrvatima, i to onim najmilitantnijima").

Velikosrpskom idejom bili su prožeti svi čimbenici srbijanskog političkog života, a ne samo vladajuća (SPS) i desničarske (Šešeljevi radikali, SNO) stranke. Dokaza za to ima mnoštvo, a kao ilustracija će poslužiti navodno mirotvorni plan Vuka Draškovića, predsjednika SPO, priopćen u srpnju 1991 (slika 10).

Slika 10

Teritorijalne promjene po "mirovnom planu" Vuka Draškovića iz srpnja 1991.



Prema Draškovićevu planu, Hrvatska "gubi neke srpske krajinne ali u zamjenu dobiva hrvatske, etnički se homogenizira i dobiva odriješene ruke za svoju toliko željenu punu suverenost" (prema *Vjesniku*, srpanj 1991). Budući da se "prostorno ne smanjuje", Drašković smatra da se Hrvatska ne može osjećati "ni poraženom ni poniženom" te dodaje kako "ni jedna razdružena Hrvatska ne može, barem ne bitno, izgledati drukčije". Bit Draškovićeva mirotnog plana je u priključenju tzv. Krajine ne izravno Srbiji, nego Bosni i Hercegovini. Srbija bi, po njegovoj zamisli, izravno priključila jedino Baranju i dio istočne Slavonije. U konačnici, ipak se ništa ne bi promijenilo jer, prema Draškoviću, Bosna i Hercegovina, proširena dijelovima Hrvatske te reducirana za područja koja bi pripala Hrvatskoj, ne bi bila suverena država, nego bi pod novim imenom ("Bosna i Krajine") ostala u sastavu Jugoslavije ili, zapravo, Velike Srbije.

Od teritorijalnih posezanja nisu se suzdržali niti pripadnici tzv. demokratske oporbe u Srbiji. Naravno, njihovi programi manje su izravni, ali nisu ravnodušni

spram teritorijalnih pitanja. Zoran Đinđić, jedan od prvaka Demokratske stranke, u spomenutoj programatskoj brošuri (*Sve o srpskom...*, 1991) na upit "da li Srbija u slučaju raspada Jugoslavije treba ostati u postojećim granicama?" odgovara "da Srbi iz Srbije nemaju pravo da donose odluke u ime svih Srba. Sigurno bi se, recimo, Srbi iz Bosne i Hercegovine pobunili protiv stava o priznavanju sadašnjih republičkih granica". Pod krinkom brige za Srbe izvan Srbije, čak i demokrat Đinđić, dakle, zagovarao je promjenu granica i teritorijalno proširenje Srbije.

6. ZAKLJUČAK

Srbijanska agresija 1991. na Hrvatsku, a godinu dana kasnije i na Bosnu i Hercegovinu, imala je jasno zacrtane teritorijalne ciljeve. Analiza pokazuje da se srbijanska politika, opravdavajući svoj teritorijalni program, oslonila na već iskušani obrazac temeljen na poluistinama i falsifikatima. Teritorijalni dobici koje je pokušala realizirati odavno su već bili zacrtani kao područja predviđena da, u za to povoljnim okolnostima, budu priključeni Srbiji. Geopolitički gledano, za slamanje Hrvatske primijenjena je metoda amputacije, tj. aneksije dijela njezinog teritorija. Kao amputacijska jezgra odabrani su krajevi s većinskom zastupljenošću Srba, međutim, postupno širenje i spajanje tih hrvatskih krajeva u konačnici je trebalo voditi amputaciji mnogo većih dijelova Hrvatske, uključujući i krajeve u kojima su Srbi tek simbolično zastupljeni.

Aneksiju Bosne i Hercegovine prvotno je zamišljeno realizirati preko stvaranja tzv. Treće Jugoslavije koja bi uključila i tu republiku, a u kojoj bi se, potom, centralizacijom osigurala apsolutna srpska dominacija. Vojna agresija uslijedila je nakon što se takav plan pokazao nerealnim, budući da većina bosanskohercegovačkog stanovništva takvu opciju nije prihvatila.

Analiza vremensko-prostornih etapa (veliko)srpskog teritorijalnog širenja i posezanja pokazuje da srbijanska politika, slijedeći uglavnom isti idejni obrazac, već puno stoljeće i pol ne odustaje od ekspanzionističkog programa. Nakon što je u prvoj etapi, do prvog svjetskog rata, uspješno realizirala dio teritorijalnog programa u smjeru juga (Sandžak, Kosovo, jedno vrijeme i Makedonija), a potom ostvarila dobitke i na sjeveru (Bačka, Banat i dio Srijema), srbijanska se politika svom silinom usmjerila prema Zapadu. Agresija koju je poduzela 1991. predstavlja vrhunac tih nastojanja, koja su u etničkom čišćenju zaposjednutih područja dobila i svoj nezapamćeno brutalan i bestijalan oblik.

Međunarodnim priznanjem Hrvatske početkom 1992. velikosrpska agresija je politički zaustavljena. Mirovna operacija UN, usprkos nizu iskazanih slabosti i nedorečenosti, trebala bi naposljetku osigurati i stvarni kraj agresije te uspostavu hrvatskog vrhovništva nad cijelim područjem. Dok god se to ne dogodi, velikosrpska agresija, iako zaustavljena, nije i do kraja poražena. No i nakon toga, poučena iskustvom, Hrvatska neće do kraja biti sigurna sve dok se srbijanska politika definitivno ne odrekne teritorijalnih pretenzija i hegemonizma kao svojih ideja vodilja.

IZVORI I LITERATURA

Bilandžić, D., Čović, B., Jurković, P., Klemenčić, M., Letica, S., Pavić, R., Tomac, Z., Žuljić, S. (1991), *Hrvatska između rata i samostalnosti*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu – OKC.

Brandt, M., Čović, B., Letica, S., Pavić, R., Tomac, Z., Valentić, M., Žuljić, S. (1991), *Izvori velikosrpske agresije*, Zagreb, August Cesarec – Školska knjiga.

Hrvatsko pitanje i amputacija (1928), Zagreb, S. Cihlar.

Ilić, J. (1991), *Srpske etničke granice i treća Jugoslavija*, Beograd, *Intervju* od 11. listopada.

Klemenčić, M. (1992), *Razgraničenje Hrvatske prema Srbiji i Crnoj Gori u Jugoslaviji*, Zagreb, *Nastava povijesti* 2:99-108.

Lorković, M. (1939), *Narod i zemlja Hrvata*, Zagreb, Matica hrvatska.

Milardović, A. (1991), *Srbijanski masovni pokret i hrvatsko pitanje*, Globus – Institut za migracije i narodnosti – Hrvatska matica iseljenika.

Sve o srpskom nacionalnom programu, (1991), Beograd, Informativno-politički magazin Srbija, specijalno izdanje.

Vjesnik, politički dnevnik, Zagreb (1991, više brojeva).

GREATER-SERBIAN TERRITORIAL CLAIMS

Mladen Klemenčić

The Miroslav Krleža Lexicographical Institute, Zagreb

Ideologic background of the Greater-Serbian territorial policy was formed by the programme which have been repeatedly appearing in Serbia since the first half of the 19th century. Since then all Serbian territorial claims have been based on a number of falsifications. For their realization favourable situations in international relations have been used (World wars, breakdowns of empires or state-unions). Serbia has tried to realize its territorial expansion by both direct annexion of certain areas and by using its hegemony in the fictiously common South-Slavic state. All the characteristics of the previous Greater-Serbian territorial claims have reappeared before and during the aggression against Croatia in 1991. Therefore, it was only the newest in a chain of attempts to conquer foreign territory, or, in short it was a pure land-grabbing war. Programme of all main Serbian political parties are extremely expansionistic. The territorial expansion or creation of Greater Serbia is also advocated by a great number of intellectuals. Referring to a number of sources, this paper proves it.

GROSSSERBISCHE TERRITORIALE ANSPRÜCHE

Mladen Klemenčić

Lexikographisches Institut "Miroslav Križna", Zagreb

Die grossserbischen territorialen Ansprüche beruhen auf den Programmen, die in Serbien noch seit der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts immer wieder vorkommen. Die territorialen Ansprüche gründen sich auf einer Reihe der Verfälschungen, und für ihre Durchführung werden die günstigen Umstände in den internationalen Verhältnissen genützt. Es handelt sich gewöhnlich um die Situationen nach grossen Wandlungen (Weltkriege, Zusammenbrüche der Reiche und Staaten). Die Vergrößerung seines Gebietes versuchte Serbien durch die direkte Annexion der gewünschten Gebiete, aber auch durch die Vorherrschaft im scheinbar gemeinsamen südslawischen Staat durchzuführen. Neben den Politikern, aber auch oft vor ihnen hat die serbische Intelligenz die expansionistischen Ziele in der Regel unterstützt. Alle Merkmale dieses Strebens nach einem Grossserbien sind auch in der Aggression auf Kroatien 1991 zum Vorschein gekommen. Daher stellt das nur einen neuen Versuch in der Reihe, von einem fremden Gebiet Besitz zu ergreifen, dar. Die Programme aller zur Zeit bedeutenden serbischen politischen Parteien sind ausgesprochen expansionistisch, und territoriale Ansprüche, bzw. das Schaffen von einem Grossserbien befürworten und rechtfertigen auch zahlreiche Intellektuelle.